

TÖCKSMARKS KYRKOGRÅRD

Fastighetsbeteckning:	Töcksmarks Stom 9:1
Gravskick:	Kistgravar, urngravar och minneslund.
Antal gravsättningar:	14 st/år de senaste 5 åren.
Befolkningsutveckling:	År 1805: 965, år 1900: 1782, år 1995: 1489, 2016: 1865.
Tillkomst:	Ev. medeltid.
Utvidgningar:	1809, 1848, 1871, 1914, 1934, 1966, 2004.
Area:	ca 22 074 m ²

Töcksmarks socken har hela sin västra gräns mot Norge och utgörs till övervägande del av skogsområden. Genom socknen går en vattenled med bland annat sjöarna Töck, Foxen och Lelången. Här finns också flera mindre dal- och strandbygder.²²⁴

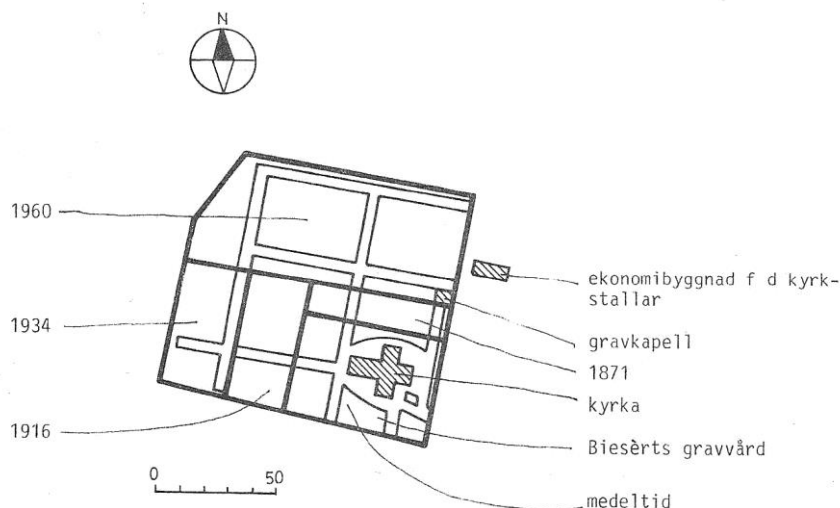
Nära 50 forn lämningar är kända, varav hälften stenåldersboplatser. I övrigt finns rösen och stensättningar från bronsålder och äldre järnålder. Ortnamnet omnämns första gången 1344 (*a bygsmork*) och betyder "den del av området Markir (gränsområde, gränsskog) som ligger kring sjön Töck".²²⁵

Kyrkplatsen vid sjön Töck har sannolikt medeltida anor, och ett antal inventarier minner om en medeltida kyrka. Anläggandet av Töcksfors järnbruk 1797 medförde en kraftig befolkningsökning som resulterade i att en äldre träkyrka, som kan haft medeltida delar, ersattes av nuvarande kyrka 1819-1821. Kring älvfåran samlades kyrka, herrgård, bruksbostäder och verksbyggnader. År 1868 öppnade Dalsslands kanal för gods- och persontrafik mot Göteborg, vilket var betydelsefullt för ortens tillväxt. 1915 utbyggdes kanalen norrut till Östervallskog. Järnbruket ersattes under 1800-talets slut av ett träsliperi. Senare tillkom ångsågverk och vattenkraftstation. Under 1900-talet har bebyggelsen expanderat och succesivt har servicenäringar etablerats. Orten utgör idag ett handelscentrum med betydande industriell verksamhet, i gränsbygden mot Norge.²²⁶

²²⁴ Bebyggelseregistret, Raä.

²²⁵ www.ne.se

²²⁶ Hillgren 1988.

Översikt utvidgningsområden, ur *Begravningsplatser i Värmlands län 1988*.

1990 flyttades kyrkstallarna för att ge plats åt en ny förvaltningsbyggnad, se bild under avsnittet *Byggnader*.

2004 invigdes en minneslund på 1960-talets västra del.

TÖCKSMARKS KYRKOGRÅRDS HISTORIK

Kyrkogården kan härröra från **medeltiden** och utgjordes ursprungligen av marken närmast kyrkan. En geometrisk avmätning från år **1642** visar en liten kyrkogård omkring kyrkobyggnaden, se bild nedan. Kyrkogårdens utbredning överensstämmer troligen väl med de faktiska förhållandena, medan kyrkan inte är en exakt avbildning, utan mer en symbolisk angivelse. Enligt uppgift omgärdades kyrkogården av en s.k. kyrkobalk av timmer. Varje hemman i socknen ansvarade för underhåll av en varsin del.²²⁷ En gammal kyrkväg, som troligen härrör från 1600-talet, går mellan Berget i Dalen och Töcksmarks kyrka.²²⁸

År **1717** upprättades ett visitationsprotokoll för Töcksmarks kyrka som ger vissa upplysningar. Kyrkogården omgärdades av en timrad kyrkobalk och hade två entréer, en i väster och en i söder. Här fanns s.k. portskjul med en dörr och tillhörande portklinka. I protokollet uppmanades församlingarna i pastoratet att iordningställa sina kyrkobalkar, så "att icke svin och andra osjäliga djur må orena de saliga aflidnas ben".²²⁹

Först år **1779** omtalas en stenmur.²³⁰ **1797** års storskifteskarta, se bild nedan, redovisar kyrkans planform liksom kyrkogårdsmuren med två entréer, en i väster och en i sydost. En mindre byggnad som visas i kyrkogårdens nordvästra hörn skulle kunna vara en vintergrav eller ett benhus.

Från **1700- och 1800-talet** finns ett antal bevarade smideskors, som i dag står uppställda längs den gamla kyrkogårdens norra mur.

1809 skedde en första utvidgning av kyrkogården. Enligt uppgift kördes sand till fyllnad hemmansvis från Sanda.

1828 uppfördes en sockenstuga väster om sjön Töck, vilken är nuvarande Turistgården. Byggnaden innehöll också tjänstebostad för kyrkvaktaren. Även en prästgård uppfördes sydost om kyrkan omkring denna tidpunkt.²³¹ Prästgården låg intill nuvarande gång- och cykelbron över E18 vid församlingshemmet, men revs 2011. Nästa prästgård uppfördes ett stycke söderut i Högalid, och har numera funktion av fritidsgård.²³²

²²⁷ Johannesson 1999.

²²⁸ Skogsstyrelsen informerar om denna vandringsstig genom en skylt uppsatt utanför kyrkogårdsmuren.

²²⁹ Östlind 1930.

²³⁰ Johannesson 1999.

²³¹ Östlind 1930.

²³² Töcksmarks referensgrupp.

Geometrisk avmätning från 1642 av hemmanet Stommen i Töcksmarks socken. Historiska kartor, Lantmäteriet.

Storskifteskarta från år 1797. Historiska kartor, Lantmäteriet.

1848 skedde nästa kyrkogårdsutvidgning. Enligt beslut skulle åtta hästdagsverken och sexton mansdagsverken per hemman utföras.²³³

1859 stängdes den västra kyrkogårdsporten på grund av komminister E. G. Groths "egenhet att motsätta sig upplåtande av nödigt utrymme å prästgårdens mark". Därför fick en tid likprocessioner samlas på landsvägen vid södra porten. Komminister L. M. Dahlén upplät sedan området öster om kyrkogården mot befrielse från deltagande i kyrkoreparationen. Efter det kom den östra porten att användas mest.²³⁴

1871 utvidgades kyrkogården mot norr. En ritning i kyrkoarkivet visar två entréer i muren vid denna tid. Entrén i östra muren tycks vara kvar på samma ställe som förut, men nu redovisas även den södra entrén, i linje med kyrkans södra korsarm.

Den häradsekonomiska kartan från **1883-1895** visar en mindre byggnad i kyrkogårdens nordöstra hörn, vilken kan vara en senare omtalad "rammelbod". Kyrkstallarna var vid denna tid belägna direkt utanför kyrkogårdsmuren, öster om kyrkans kor.²³⁵ Enligt uppgift uppfördes de 1883 av "Vilhelm på Bråten".²³⁶

1914 skedde en större utvidgning mot väster. Enligt uppgift kördes fyllnadsmaterial från Ärtkärn och Sanda, samt från prästgårdens mark. Vid midsommartid invigdes området av kontraktsprost A. J. Åkerblom.²³⁷ En gravkarta från 1915 visar utvidgningsområdet längst i väster med numrerade gravplatser för försäljning. Upptagna familjegravplatser finns noterade längs östra muren. Familjerna Biesert och Lagrelius stora familjegravplatser finns också inritade. En trädkrans tycks ha varit planterad utanför muren och utanför muren i norr finns ett grönt stråk vilket skulle kunna indikera en planterad häck. Längs den centrala mittgången i östvästlig riktning finns en trädallé. Även denna karta visar en mindre byggnad i kyrkogårdens nordöstra hörn, troligen den s.k. "rammelboden".

En tidningsartikel som redogör för kyrkogårdsutvidgningarna i Töcksmark, berättar att man vid denna tid trodde att kyrkogårdsfrågan för all framtid skulle vara löst, dock försåldes ett stort antal gravplatser vilka ej togs i bruk. Reglerna för inköp av gravplats var inte de samma som i dag, och förr var det möjligt att boka och planera en plats "innan den sista resan". Behov av mer gravmark blev därför snart aktuell igen.

1929 tillsattes en kommitté som började arbeta med nästa kyrkogårdsutvidgning. I socknen rådde stor arbetslöshet och man såg därför en möjlighet att skapa arbetstillfällen. Socknens arbetslöshetskommitté fick således ordna med arbetskraft till utvidgningen.²³⁸

1932 gjordes en uppmätning av gamla kyrkogården och en gravkarta upprättades av agronom Nils E:son von Zweigbergk. Kartan visar att den gamla kyrkogårdens norra delar sannolikt nyttjades för allmänna linjer då familjegravar redovisas på de södra delarna.²³⁹

²³³ Östlind 1930.

²³⁴ Östlind 1930.

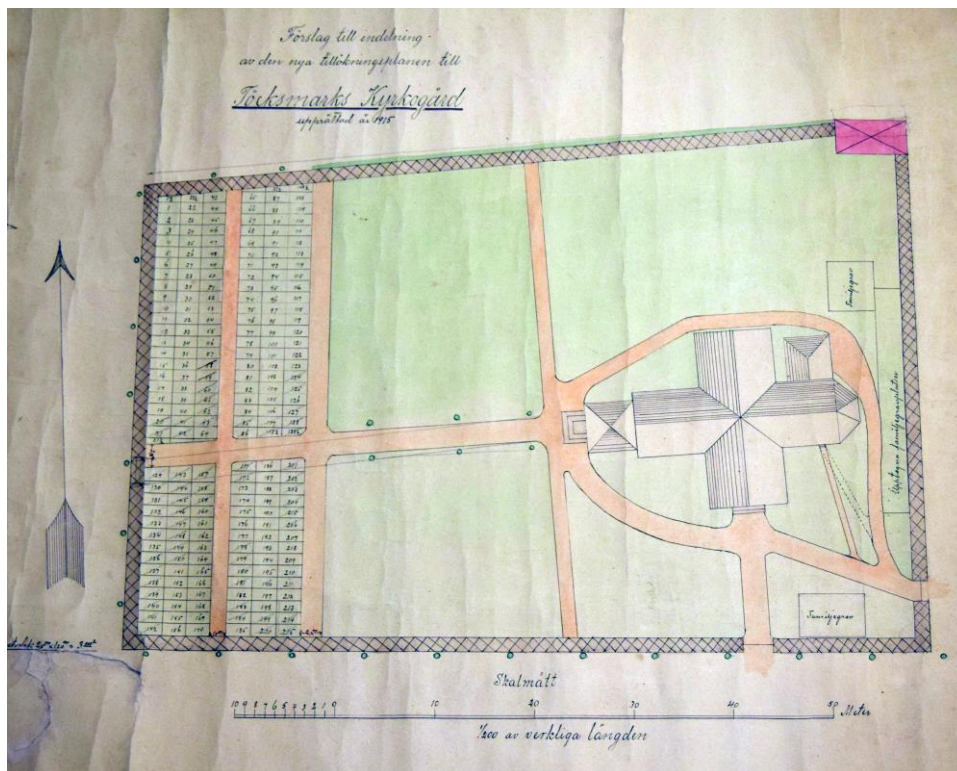
²³⁵ Historiska kartor, Lantmäteriet.

²³⁶ Enligt Helge Kjellins handlingar i Värmlands Museums arkiv.

²³⁷ "Kyrkogårdsarbetet i Töcksmark", *Karlstads-Tidningen* 15.11.1934, Värmlands Museum.

²³⁸ "Kyrkogårdsarbetet i Töcksmark", *Karlstads-Tidningen* 15.11.1934, Värmlands Museum.

²³⁹ Uppmätning av Töcksmarks kyrkogård, Nils E:son v. Zweigbergk 1932, Värmlandsarkiv.

Förslag till indelning av den nya tillökningsplanen till Töcksmarks kyrkogård, upprättad år 1915. Utvidgningsområdet i väster har numererade gravplatser. Längs östra muren finns noterat "Upptagna familjegravplatser". Familjerna Biesert och Lagrelius stora familjegravplatser finns också inritade. Avfotograferad och beskuren ritning, Värmlandsarkiv.

År 1922 fotograferades en liten flicka med ett av de bevarade smideskorsen. Foto: Kulturmiljöbild, Raä.

Töcksmarks kyrkogård under 1900-talets första hälft. Bilden visar grusytor och gravkullar. Foto: Axel Gunnar Ödvall, Årjängs kommuns bildbank.

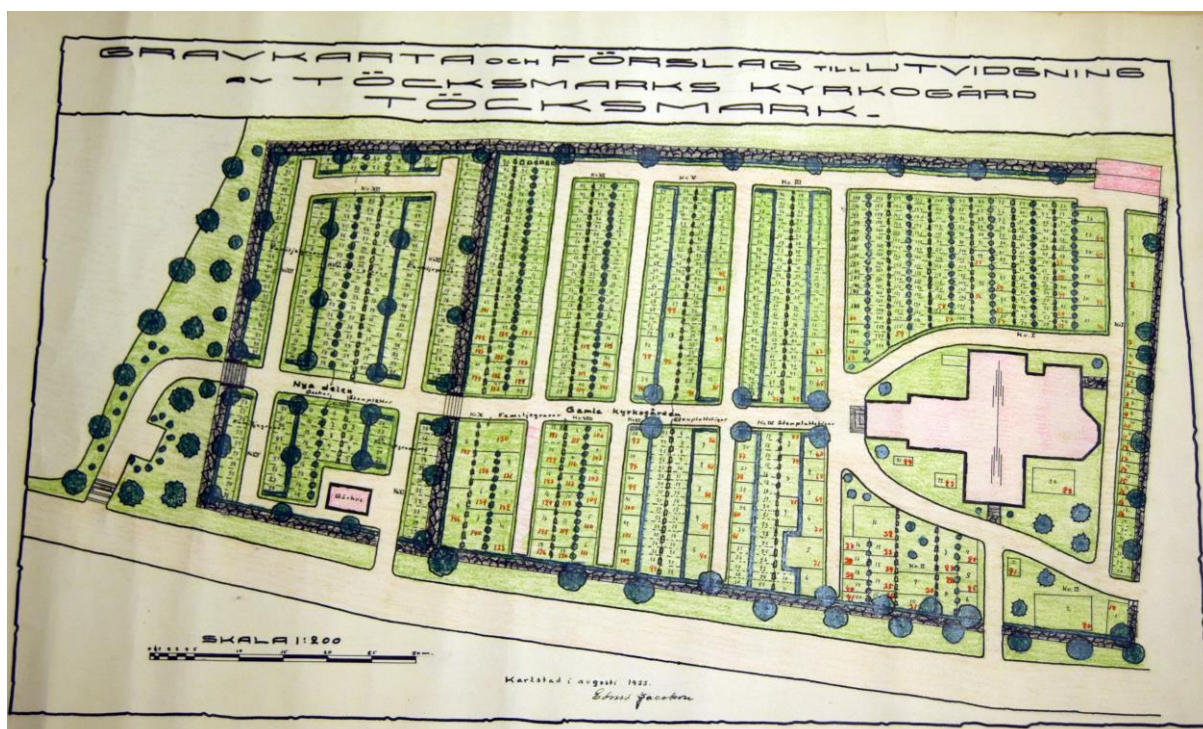

Töcksmarks kyrkogård under 1900-talets början. Bilden är beskuren.
Foto: Axel Gunnar Ödvall, Årjängs kommuns bildbank.

Flygbild över Töcksmarks kyrkogård och prästgård. Foto: AB Flygtrafik Dals Långed.
Bilden är hämtad från www.tocksforsarkivet.se och har beskrivits. Bildrättigheterna tillhör Värmlands Museum.

1934 invigdes ett nytt utvidgningsområde i väster, efter förslag av trädgårdsarkitekt Edvard Jacobson. Utvidgningsområdet omfattade tre kvarter. Ett kvarter utgjordes av en gravrad längs muren och två kvarter anlades i områdets mitt. De senare avgränsades genom grusgångar. Kvarterens inre var avsedda för allmänna gravar, medan familjegravar förlades längs med muren och längs med gångarna. Plattstigar ledde in i kvarteren. Ritningen visar ett föreslaget bårhus på den nya delen, vilket inte kom att utföras. Ytan nyttjades istället som gravmark.²⁴⁰ Enligt arkitektens beskrivning skulle häckar och planteringar framkalla rumsverkan i anläggningen och ge mer liv och grönska på kyrkogården. Genom att ge gravvårdarna en grönskande bakgrund önskade Jacobson undvika bilden av en "stenöken". Rygghäckarna skulle utgöras av amerikansk hagtorn, och buskar skulle utgöra bakgrund vid de allmänna linjerna. Förslaget visar buskar som ölandstok, druvfläder, doftschersmin, forsythia, olika sorters syrener och rosor.²⁴¹ Det är osäkert om planteringarna kom att utföras enligt förslaget. Entrépartiet i söder, med planteringar, utgick och äldre foton visar en relativt öppen karaktär. Församlingen köpte granit till stenvuren från Holmedal. Sand till fyllnad hämtades från Sandviken och från Bryngelsbyn. En förbindelsetrappa av finhuggen granit anlades mot gamla kyrkogården och en entré med portstolpar gjordes mot vägen i söder. Stenarbetet utfördes av stenhuggare Nilsson. Järngrindarna i porten tillverkades av smeden Elov Danielsson. Gräsmattor och gångar anlades under ledning av kyrkovaktmästare Vilhelm Andersson.²⁴²

Gravkarta och förslag till utvidgning av Töcksmarks kyrkogård, Edvard Jacobson augusti 1933. Entrén i västra muren liksom bårhuset utfördes aldrig. Avfotograferad och beskuren karta, Värmlandsarkiv.

²⁴⁰ Gravkarta och förslag till utvidgning, Edvard Jacobson augusti 1933, Värmlandsarkiv.

²⁴¹ Beskrivning till utvidgning, planteringsförslag, Edvard Jacobson 16.11.1932. Gravkarta och förslag till utvidgning av Töcksmarks kyrkogård, Edvard Jacobson augusti 1933, Värmlandsarkiv.

²⁴² "Kyrkogårdsarbetet i Töcksmark", *Karlstads-Tidningen* 15.11.1934, Värmlands Museum.

1942 uppfördes en ny prästgård norr om kyrkan.²⁴³

1949 invigdes ett gravkapell norr om kyrkan, uppfört efter ritningar av Tor Andersson, Årjäng. På platsen stod ett förråd vilket revs i samband med kapellbygget. Det omnämns som en "fallfärdig rammelbod". Enligt uppgift hade ett mindre skjul i samma länga som kyrkstallarna använts som bårhus innan gravkapellets tillkomst.²⁴⁴ Vid denna tid önskade kyrkorådet riva de gamla kyrkstallarna, men arkitekten till kapellbyggnaden och Helge Kjellin, Värmlands Museum, lyckades övertyga de styrande i församlingen om stallarnas kulturhistoriska och estetiska värden. Kyrkstallarna renoverades och flyttades ett stycke norrut för att inte skymma gravkapellet.²⁴⁵

1958 upprättades en uppdaterad gravkarta över de äldre kyrkogårdsdelarna av teknolog Anders Eriksson.²⁴⁶

1966 utvidgades kyrkogården med ett stort område i norr, återigen efter ritningar av trädgårdsarkitekt Edvard Jacobson. Detaljritningar upprättades också för mur och grindparti, trappor och brunnar.²⁴⁷ Avsikten var att anlägga ett antal "lugna gravgårdar" på svagt terrasserad mark. Ritningen visar även urngravar längs med södra muren. Nivåskillnaderna skulle döljas av rumsbildande häckar.²⁴⁸ Enligt ritningen skulle gravgården längst i väster omgärdas av en 60 cm hög häck bestående av friväxande ölandstok. Övriga gravgårdar skulle omges av 130 cm höga häckar bestående av friväxande vresros. Inom varje avdelning fanns två till tre gravrader i gemensam gräsmatta. Förutom grusgångar anlades plattgångar och plattstigar av skiffer. Enligt ett protokoll var Holmedals Handelsträdgård, Herbert Bryntesson entreprenör för arbetet och arbetskraft skulle i görligaste mån tas från Töcksmarks kommun.²⁴⁹ En trädkrans av björk planterades längs norra gränsen och inne på området fanns också rönn och asp.²⁵⁰

I samband med utvidgningen ordnades entréplanen utanför kyrkogården. Platsen utformades som en parkeringsplats inramat av björkar. Vid denna tid skedde ombyggnad av bårhusets källare, för att ge förbindelse såväl från kyrkogården som från parkeringsplatsen.²⁵¹ Töcksmarks församlingshem, uppfört sydost om kyrkan, invigdes samtidigt som nya kyrkogården.

Under 1980-talets början inköpte Töcksmarks församling ett markområde beläget öster om kyrkan och norr om församlingshemmet, omfattande 38 000 m². Köpet genomfördes för att säkra mark för församlingens framtida behov, och för att kunna styra eventuella nya etableringar.²⁵²

²⁴³ Töcksfors referensgrupp.

²⁴⁴ "Nytt gravkapell i Töcksmark", *Värmlands Folkblad* 6.9.1949, Värmlands Museum.

²⁴⁵ Korrespondens i Värmlands Museums arkiv.

²⁴⁶ Karta över Töcksmarks kyrkogård, teknolog Anders Eriksson, augusti 1958, Värmlandsarkiv.

²⁴⁷ Ritningar upprättade av Edvard Jacobson, 2.6.1965, Värmlandsarkiv.

²⁴⁸ Beskrivning till utvidgning, Edvard Jacobson 17.10.1963, Värmlandsarkiv.

²⁴⁹ Protokoll kyrkofullmäktige, 7.7.1965, Värmlandsarkiv.

²⁵⁰ Begravningsplatser i Värmlands län, Länsstyrelsen i Värmland 1988.

²⁵¹ Beskrivning till utvidgning, Edvard Jacobson 17.10.1963, Värmlandsarkiv.

²⁵² Töcksmarks referensgrupp.

1987 upprättade landskapsarkitekt Gudrun Eldh, Karlstad, en gravkarta över Töcksmarks kyrkogård.²⁵³ Under denna tid fick Gudrun Eldh i uppdrag att ta fram ett förslag till utvidgning av kyrkogården mot norr. Ritningen visar kistgravar, urlund och minneslund. Enligt arkitektens inventering beräknades att befintliga gravplatser skulle räcka i omkring 5-6 år. Eldh föreslog dock i ett brev till kyrkorådet att man även borde undersöka förtätning av den gamla kyrkogården genom att återupplåta återlämnade gravar. Utvidgningen kom aldrig att genomföras. Istället beslutades att infoga ytterligare gravrader på 1960-talets område. Rosenhäckarna som omgärdade gravgårdarna togs bort och i dess ställe infogades en gravrad vänd mot öster.²⁵⁴

1990 flyttades kyrkstallarna ännu en gång för att ge plats åt en ny förvaltningsbyggnad. Kyrkstallarna stod nordost om gravkapellet, nära ingången till 1960-talets område. De flyttades nu till östra sidan om kyrkoplanen, nu orienterad i nordsydlig riktning.²⁵⁵

Under 1990-talet nyplanterades en rad med lönnar längs kyrkogårdens södra sida. Lönnarna ersatte en tidigare rad av lindar.²⁵⁶

2004 upprättade Monica Sandberg, Landskapsgruppen Öresund AB, ritning för en minneslund belägen invid stranden nedanför 1960-talets område.²⁵⁷ Den befintliga slänten mot sjön frilades och besåddes med gräs. Några träd vid sjökanten fälldes för att förbättra utsikten. En meditations- och smyckningsplats ordnades i anslutning till en befintlig gångväg i områdets västra del. Marken belades med oregelbundna skifferplattor och vid ingången placerades en liten natursten med inskriptionen "Minneslund".

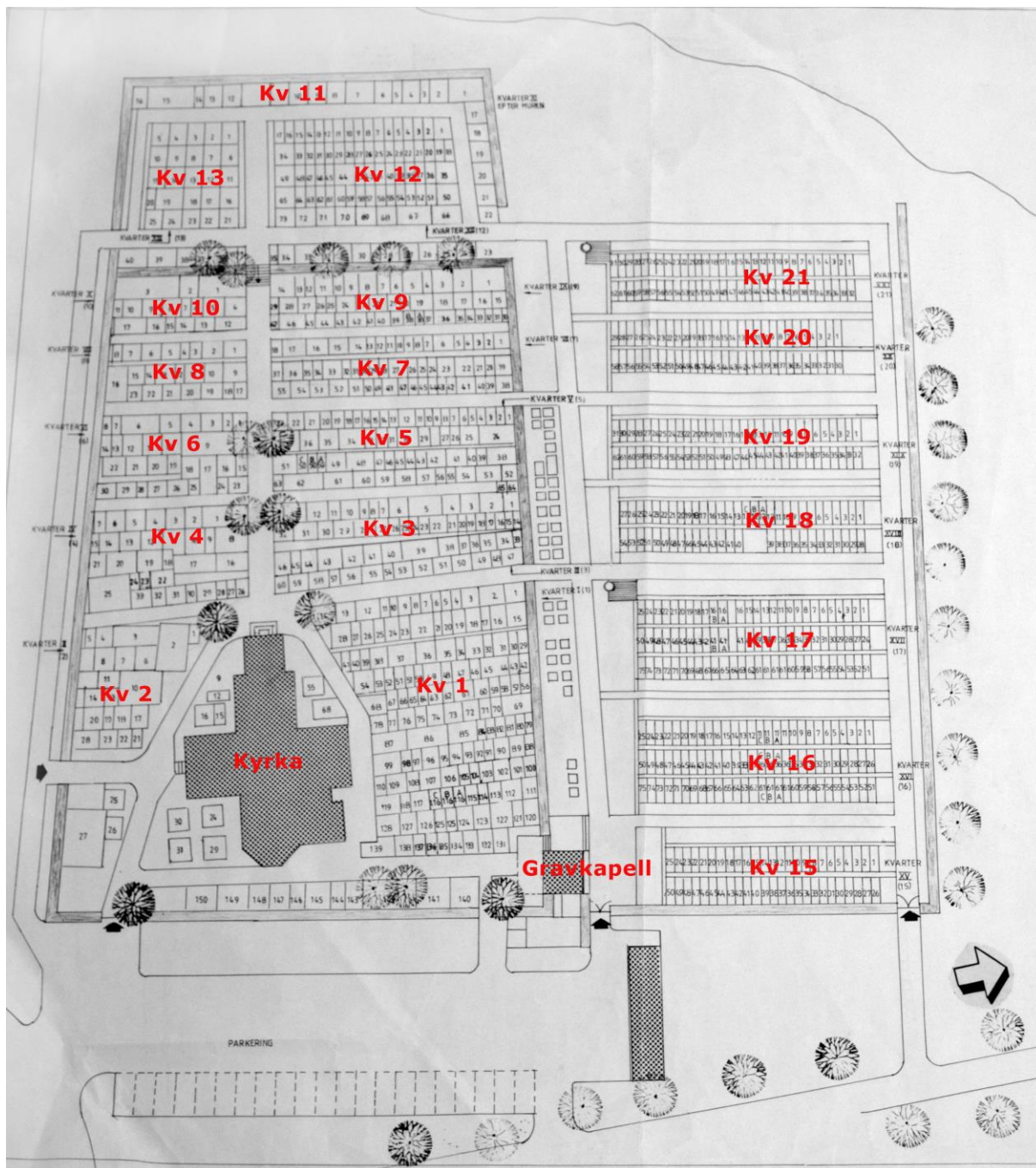
²⁵³ Gravordningsplan, Töcksmarks kyrkogård 10.04.1987, Värmlandsarkiv.

²⁵⁴ Töcksmarks referensgrupp.

²⁵⁵ Länsstyrelsens yttrande ang. nybyggnad av förrådsbyggnad jämte flyttning av kyrkstallar, 10.01.1990, Värmlands Museum.

²⁵⁶ Töcksmarks referensgrupp.

²⁵⁷ Minneslundens illustrationsplan, Monica Sandberg Landskapsgruppen Öresund AB 08.01.2004, Töcksmarks kyrkogårdsförvaltning.

Översikt Töcksmarks kyrkogård. Efter kartans upprättande har en extra gravrad infogats inom kvarteren 15-21, på den yta mot väster som ursprungligen var avsedd för en häck. Kyrkstallarna har också flyttats för att ge plats åt en ny förvaltningsbyggnad öster om gravkapellet, se foto i avsnittet *Byggnader*. Översikten är baserad på Gudrun Eldhs gravkarta från 1987. Tillägg med röd text har gjorts i efterhand av Carina Libeck. Avfotograferad karta, Värmlandsarkiv.

KYRKOGRÅRDEN I DAG

Kyrkogården ligger strax norr om E18, i utkanten av Töcksfors centrum. Omgivningen utgörs av väg i söder, samt av gården och bebyggelse i öster och norr. Mot väster sluttar kyrkogården ned mot stranden. Norr om kyrkan ligger gravkapellet från 1949. Vid kyrkoplanen öster om kyrkan finns kyrkstallar från 1883 och förvaltningsbyggnaden från 1990. Sydväst om kyrkan ligger församlingshemmet från 1966. Ett stycke norr om kyrkan ligger den f.d. prästgården.

KVARTER

På gamla kyrkogården finns kvarter 1-10. På 1930-talets utvidgning finns kvarter 11-13. På nya kyrkogården finns kvarter 15-24 (kvarter 14 finns inte).

Kvarter 1-10, utgörs av gamla kyrkogården, och omgärdas av stenmur och stödmur. I anslutning till gravkapellet och längs muren i väster avgränsar en syrenhäck. Utanför södra muren finns en relativt nyplanterad trädrad av lönn. Innanför östra muren finns ett antal askar samt en lönn. Innanför västra muren finns även en hängbjörk. Av den tidigare allén längs den centrala mittgången återstår endast en lönn. Gångarna är belagda med grus. Området har en öppen karaktär då de flesta gravplatser befinner sig i gemensam gräsmatta, och dessutom saknar rygghäckar. Inget av kvarteren har någon enhetlig karaktär, eftersom gravplatser har återupplåtits mellan de äldre gravplatserna. Här och var står enstaka äldre, höga och smala gravvårdar från 1800-talets slut och 1900-talets början. I övrigt dominerar låga breda stenar från 1940-1960-talet. Flera gravplatser har förlorat ursprunglig stenram och grusbeläggning. I dag har åtta gravplatser bevarad omgärdning. Tre av dem är grusgravar, övriga är igen sådda med gräs. Av de åtta gravplatserna omgärdas tre av järnstaket och övriga omgärdas av enbart stenramar.

Bland kyrkogårdens äldsta gravvårdar finns åtta stycken smideskors som bedöms härröra från 1700 och 1800-talet. De står uppställda i ett s.k. lapidarium längs norra stödmuren. Av särskilt intresse är också ett antal lokalt huggna täljstensvårdar. En täljstensvård som bär årtalet 1785 finns placerad söder om kyrkan. Totalt har åtta täljstensvårdar påträffats och förutom den äldsta härrör de från perioden 1870-1910. Söder om kyrkan framträder familjen Bieserts tumbagrav från 1929. S.k. allmänna linjer har enligt äldre kartor förekommit främst i de norra delarna av kyrkogården, men några sådana gravplatser är svårt att återfinna i dag.

Kvarter 11-13, utgörs av 1934 års utvidgning, och omgärdas av stödmurar. En häggmispelhäck avgränsar dessutom mot söder, väster och norr. Utanför den södra muren finns två lönnar som ingår i en lång trädrad. Vid strandkanten växer björkar som bildar viss fond västerut. Innanför västra muren har några tujor vid en serviceplats växt sig höga. I övrigt finns ingen trädplantering i kvarteren. Området har en öppen karaktär då samtliga gravplatser befinner sig i gemensam gräsmatta utan ryggäckar. Kvarter 11 utgörs av en gravrad längs muren och grusgångar markerar kvarter 12 och 13 i områdets mitt. Gravvårdarna är låga, breda stenar i likartat utförande och härrör främst från 1930-1960-talet. Två gravplatser avviker med högre gravvårdar. Endast en handfull allmänna gravplatser från 1940- och 1950-talet finns bevarade inom kvarter 12. De kännetecknas av något mindre stenar och hällar, resta över enskilda.

Kvarter 15-24, utgörs av nya kyrkogården som anlades under 1960-talet. Området är beläget på en lägre marknivå än den gamla kyrkogården och omgärdas av stenmur och stödmur. Många träd har tagits ned och här återstår endast enstaka exemplar av rönn och lönn. Vid södra muren flankeras en öppning mot gamla kyrkogården av två ölandstokar och en servicestation omges av tujor. I övrigt finns ingen vegetation. Tidigare rosenhäckar liksom plattstigar har tagits bort. Terrasseringen är utjämnad och vårdarna står i en gemensam

gräsyta. Kvarteren har förlorat tidigare rumslighet och ytan upplevs därför som ett stort gravfält. De flesta gravvårdar är vända mot väster, men i de gravrader som har infogats i efterhand är vårdarna vända mot öster. En gravrad finns även längs med muren i söder. Gravvårdarna är låga och breda i likartat utförande. Kombinerade sittplatser/servicestationer, med brunnar och med markbeläggning av skiffer, finns på två platser. Den ena omgärdas av tujor.

Minneslunden är belägen invid stranden. Jordningsytan utgörs av en öppen gräsyta som sluttar mot sjön, omgiven av mjukt formade planteringsytter med buskar. I strandlinjen står några lövträd. På den högsta punkten finns en smykningsplats och en sittplats, omgiven av rosenspirea och några klotlönnar i den bakre delen. Marken är belagd med skiffer och här står en vit träsoffa. Vid smykningsplatsen finns en flerbågad rabattkant av sten som avgränsar planteringar med liljor och funkia. Vid ingången ligger en sten med inskriptionen "Minneslund".

INSKRPTIONER OCH TITLAR

Av lokalhistoriskt intresse är de titlar som berättar vilka yrken och verksamheter som funnits i bygden. På kyrkogården finns flera gravplatser med koppling till järn- och trävaruindustrin i Töcksfors och Lennartsfors; *Bruksförvaltaren*, *Förvaltare*, *Kamrer* samt *Skogsförvaltare* och *Skogvaktare*. Jord- och skogsbruk har också tillhört basnäringarna och titeln *Hemmansägaren* följt av ortnamnet är vanlig. Här kan också titeln *Godsägaren* nämnas. Bland hantverksyrkena påträffas titlar som; *Målaremästare*, *Skräddaremästare*, *Stenhuggaren* och *Konstsmeden*. Bygg- och anläggningsidan representeras av titlar som *Murare*, *Snickarmästaren* och *Byggmästare*. Bland de mer moderna yrkestitlarna finns *Ingenjören*, *Elektriker* och *Bilskoleläraren*.

Inskriptionen *Svenskamerikanen* minner om emigrationen till USA. Vissa personer kom att återvända till bygden och gavs då denna titel. Närheten till riksgränsen och Norge gör sig gällande med titlar som *F.d. Gränsuppsyningsman*, *Gränstullmästare* samt *F.d. Tullstationsföreståndaren i Hån*. Bland titlar kopplade till administration och förvaltning finns *Landshövding*, *Nämndemannen*, *Kommunalordföranden*, *Kriminalöverkonstapel*. Samhällets serviceyrken företräds av titlarna *Handlanden*, *Köpman* och *Farm.kand.* (*Farmacie Kandidat*), d.v.s. en farmaceut som bereder läkemedel. Det militära representeras av titeln *Fanjunkaren*, och sjukvården av titeln *Lasarettsläkaren*. Skolväsendet företräds av titlarna *Folkskollärare*, *Professor*, *Lektor*, *Läroverksadjunkt*, *Lärarinnan* samt *Vävlärarinnan*. De fyra sistnämnda titlarna tillhör kvinnor. Ytterligare en kvinna anges med sin yrkestitel; *Länsbibliotekarien*. Som på många andra kyrkogårdar är det ovanligt att kvinnors namn står tillsammans med yrkestitlar. Kvinnor omnämns i regel som *Makan* eller *Hustrun*. Inskriptioner som *Änkan*, *Änkefru* och *Fru* förekommer också. Släktskap på gravvårdarna anges även med inskriptioner som *Systrarna* och *Syskonen*.

På kyrkogården finns även titlar med koppling till församlingen och bygdens religiösa verksamhet; *Klockaren*, *Klock. f.d. Folksk.* (*Klockare* och *f.d. Folkskollärare*), *Komminister*, *Kyrkovärden*, *Hederskyrkovärden*, *Kyrkvaktmästaren/ Kyrkovaktmästaren*. Här kan också titeln *Pastor* nämnas. På en gravvård finns en berättande inskription om Anders Svensson i Elofsbyn (1830-1911). Det anges att han var kommunalman och kyrkovärd i 47 år. På samma sten anges förfädernas titlar; *Klockare* och *Dannemannen*. Med titeln *Dannemannen* brukade man tilltala bondeståndets representanter. Det kan också syfta på en pålitlig och redbar man av allmogen.

På både äldre och yngre gravvårdar förekommer bibelhänvisningar och psalmsverser. En del texter är korta sentenser eller skrivna som en sista hälsning; *"Frid över edert minne"*, *"Återseendet står kvar"*, *"Deras gärningar följa dem efter"*, *"Vördnad och tacksamhet följa goda föräldrars minne"*, *"Störst av allt är kärleken"*, *"I frid du stilla somnat"*, *"Du föddes gråtande bland leende människor, du dog leende bland gråtande människor"*, *"Av lite gav du mycket, av mycket gav du mer, av kärlek gav du allt"*. Vid en barngrav står att läsa *"Vår lille Helge Lindsaye, Sakta kom ängeln och log viskande Helge nu är det nog"*. Många inskriptioner har en tydlig religiös innebörd; *"Vila i frid till uppståndelsens morgon"*, *"Du lyktar dagen för mig, förrän aftonen kommer"*, *"Vördnad och tacksamhet följa goda föräldrars minne"*, *"Säll är den, som sina händer i Guds händer sluter in"*, *"Tid och rum väl Herren känner då han kallar sina vänner"*, *"Jesus Kristus vår herre"*, *"Vi vet att vår förlossare lever"*, *"Se Guds lamm som borttager världens synd!"*, *"Tack o Gud för vad som varit"*, *"Allt av nåd"*, *"Bärgade för evigt hemma hos Gud"*. Två vårdar har inskriptioner på norska; *"Jeg er oppstandelsen og livet den som tror på meg, om han enn dør skal han dog leve"* respektive *"Elsket og savnet"*.

VEGETATION

Kyrkogårdens vegetation är sparsam och många tidigare träd och häckar liksom buskar har tagits bort under åren. På den gamla kyrkogården förekommer enstaka träd som lönn, ask och hängbjörk. Syrenhäck finns i anslutning till gravkapellet och längs västra muren. Längs kyrkogårdens södra sida finns en trädrad av lönn och utanför kyrkogården i väster bildar ett antal lövträd fond framför strandlinjen. På 1930-talets område finns inga träd, förutom några tujor vid en servicestation. Här utgör en häggmispelhäck innanför stödmuren yttre avgränsning mot söder, väster och norr. På 1960-talets område återstår endast enstaka exemplar av rönn och lönn. Även här finns tujor vid en servicestation, samt två ölandstokar. Minneslunden präglas av lummig grönska som erhålls från klotlönnar, rosenspirea, perennplantering och lövträd vid strandlinjen. Nämnas bör också den björkallé som finns längs vägen som leder norrut mot den f.d. prästgården.

OMGÄRDNING OCH ENTRÉER

Den gamla kyrkogårdsdelen omges av mur och stödmur. Entréer försedda med grindar av smidesjärn finns i östra och södra muren. En mindre öppning i östra muren finns även i höjd med gravkapellet. 1930-talets område omgärdas av stödmurar. En entré med kraftiga portstolpar och med grindar av smidesjärn finns i södra muren, 1960-talets område omgärdas av mur och stödmur. I anslutning till gravkapellet, i den östra muren finns en bred entré försedd med en enkel järngrind. Ytterligare en bred entré med järngrind finns i den östra murens norra ände.

BYGGNADER

Kyrkan uppfördes åren 1819-21 som en korskyrka med västtorn och timret togs delvis från den äldre kyrkan. Den rödmålade fasadpanelen utbyttes 1835 mot en ljus panel och kyrkan är i dag en av Värmlands få timrade kyrkobyggnader som är klädda med vit panel. Det äldre spåntaket ersattes på 1850-talet av glavaskiffer. Nuvarande sakristia tillkom i samband med en renovering 1978-82.

Gravkapellet uppfördes 1949 efter ritningar av arkitekten Tor Andersson, Årjäng. Gravkapellet är uppfört av betong med putsade fasader. Sadeltaket är valmat och utdraget så att en pelarförsedd loggia bildas framför entrén. Marken omkring kapellet är belagt med glavaskiffer. Kappellets källare ombyggdes under 1960-talet.

Kyrkstallarna är enligt uppgift uppförda 1883 av "Vilhelm på Bråten". De har flyttats vid två tillfällen, år 1949 och år 1990. Byggnaden har väggar av faluröd träpanel som pryds av svarta balusterdockor. Pulpettaket täckt av tvåkupigt lertegel. Portarna är välvda och målade i svart kulör. Huvudfasaden mot öster är i ett äldre utförande, medan övriga delar är rekonstruerade.

Förvaltningsbyggnaden uppfördes 1990. Byggnaden är klädd med faluröd träpanel. Sadeltaket är belagt med tvåkupigt lertegel. Portar och snickerier är målade svarta.

Församlingshemmet är uppfört 1966. Byggnaden är klädd med träpanel målade i ljus grå kulör. Det valmade sadeltaket är klätt med svart betongtegel.

Den f.d. prästgården uppfördes 1942. Byggnaden har två våningar och är klädd med träpanel målade i vit kulör. Sadeltaket är belagt med svart tegel.²⁵⁸

ÖVRIGT

Kyrkogården har belysning i form av omålade lyktstolpar med globarmaturer i klarglas.

²⁵⁸ Töcksmarks referensgrupp.

Töcksmarks kyrka från 1821.
Gamla kyrkogårdens södra entré.

Gamla kyrkogårdens östra entré.

Gravkapellet från 1949.

Nya kyrkogårdens entré i östra muren.

Kyrkstallar från 1883 och förvaltningsbyggnad från 1990.

Södra entrén till 1930-talets område.

Församlingshemmet från 1966.

Den f.d. prästgården från 1942.

SAMMANFATTNING AV TÖCKSMARKS KYRKOGRÅRDS KARAKTÄRSDRAG

Töcksmarks kyrka från 1821 ligger nära E18, med kyrkogården på en sluttning ned mot sjön Töcken i väster. Kyrkogården har en kvadratisk form och sträcker sig främst väster och norr om kyrkan, men även ett stycke söderut. Begravningsplatsen omgärdas av stenmur i norr och öster, samt av stödmur i söder och väster fram till den senaste utvidgningen. Vegetationen är sparsam på samtliga delar av kyrkogården. Området har en öppen karaktär då gravplatserna befinner sig i gemensam gräsmatta. På gamla kyrkogården finns en syrenhäck vid västra muren och i anslutning till bårhuset. 1930-talets område omgärdas av häggmispelhäck. I övrigt saknas häckar. Utanför södra muren finns en relativt nyplanterad trädrad av lönn. På gamla kyrkogården finns enstaka träd som lönn, ask och hängbjörk. På 1960-talets område återstår endast enstaka exemplar av rönn och lönn. I övrigt har inte trädplanteringarna förnyats/kompletterats.

På gamla kyrkogården har inte kvarteren någon enhetlig karaktär. Avskiljande häckar liksom gravramar har tagits bort och grusgravar har såtts igen med gräs. I dag finns åtta gravplatser med bevarad omgärdning. Av dessa är tre grusgravar. Tre gravplatser har järnstaket, övriga har stenramar. Här och var står enstaka äldre, höga och smala gravvårdar från 1800-talets slut och 1900-talets början. I övrigt dominerar låga breda stenar från 1940-1960-talet. Av intresse är ett lapidarium med smideskors, vilka bedöms vara från 1700- och 1800-talet. Åtta täljstensvårdar har påträffats, vilka troligen är lokalt huggna. Den äldsta gravvården i täljsten är daterad 1785, medan övriga härrör från perioden 1870-1910. Norr och söder om kyrkan framträder familjen Biesèrts gravplatser, varav den södra utgörs av en tumbagrav från 1929.

På 1934 års område i väster finns en handfull bevarade allmänna gravplatser från 1940- och 1950-talet. De kännetecknas av något mindre stenar och hållar, resta över enskilda. I övrigt kännetecknas detta område av homogent utformade gravvårdar i gemensam gräsyta. Grusgångar ger viss struktur då de markerar de olika kvarteren.

Den nya kyrkogården ligger på en lägre marknivå än gamla kyrkogården, med marken sluttande ned mot sjön. Gravvårdarna har en homogen utformning och står fritt i gemensam gräsmatta. Att rumslighet saknas är särskilt påtagligt vid detta utvidgningsområde, vilket visuellt upplevs som ett enda stort gravfält. Minneslunden från 2004, belägen i den västra delen av nya kyrkogården, präglas däremot av lummig grönska som erhålls från klotlönnar, rosenspirea och perennplantering.

LAGSKYDD

Begravningsplatsen är tillkommen före 1940 och skyddas därmed av kulturmiljölagens 4 kapitel 13 § som säger "I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen för att väsentligt ändra begravningsplatsen". Tillstånd krävs alltid för utvidgning och för uppförande eller väsentlig ändring av byggnader, murar, portaler eller andra fasta anordningar. Detta skydd omfattar även de delar av kyrkogården som är tillkomna efter 1939. Vid frågor kring förändringar och tillstånd kontakta gärna Länsstyrelsen i Värmlands län.

ATT SÄRSKILT TÄNKA PÅ I FÖRVALTNING OCH ANVÄNDNING AV TÖCKSMARKS KYRKOGRÅRD

Viktigt för helheten

- Stenmurarna är ett viktigt arkitektoniskt element och avgränsar kyrkogården både fysiskt och symboliskt från omgivningen. Stenmurarna ska bevaras.
- Kyrkogårdens ingångar med grindar av järn. Grindar ska bevaras och vårdas med traditionella material och metoder.
- Kyrkogårdens gångar bör ha bevarad sträckning och beläggning. Det är särskilt viktigt vid denna kyrkogård då de markerar de olika kvarteren och ger struktur i anläggningen.
- Viktiga platser i anläggningen är särskilt anlagda sittplatser för kontemplation. Sittplatserna bör bevaras.
- Servicestationer ska vara noga planerade och anlagda så att de inte inkräktar på gravplatser.
- Kyrkogårdens grusgravar/ramgravar är att betrakta som värdefulla. Vid återupplåtelse bör gravplatsen ha bevarad stenram och grusbeläggning, eller återläggas med grus.
- På kyrkogården finns ett antal gravvårdar i täljsten, vilka speglar områdets tradition av täljstenshantering. Gravvårdarna är att betrakta som värdefulla och i flera fall mycket värdefulla. Täljstensvårdarna bör bevaras så långt det är möjligt.
- Mycket värdefulla gravvårdar, som är i församlingens ägo, ska inte avlägsnas från befintlig plats, ändras eller återupplåtas.
- Värdefulla gravvårdar, som är i församlingens ägo, bör bevaras och bör inte avlägsnas från befintlig plats. När en gravanordning som klassats som värdefull är/blir återlämnad kan gravvården/gravplatsen återanvändas, exempelvis genom att man slipar ned inskriptioner och gör nya. Dekor bör dock sparas. I de fall där inskriptionen bedöms vara av kulturhistoriskt intresse bör återupplåtelse ske utifrån vad som bedöms lämpligt i varje enskilt fall. En möjlighet är att man vänder på gravvården och gör en ny inskription. På så vis bevaras inskriptionen till eftervärlden. Återanvända gravvårdar bör försees med recyclingsymbol för att redovisa förändringen och för att uppmärksamma eventuell inskription på baksidan. I vissa fall kan originalstenen lämnas orörd och en ny liggande sten tillföras.

Viktigt för de olika delarna

- Nya gravvårdar på återupplåtna gravplatser bör anpassas efter karaktären för respektive område, vad gäller storlek, form och material. Huvudmannen ska upplysa gravrättsinnehavare om vikten av att värna de kulturhistoriska värdena vid återupplåtelse av gravplats.
- Kvarter 1-2; Kvarteren närmast kyrkan har många gravplatser inom kategorierna mycket värdefulla gravvårdar respektive värdefulla gravvårdar. Tillförsel av nya gravvårdar ska ske under noga övervägande och anpassas vad gäller storlek, form och material för att harmoniera med miljön och omgivande gravvårdar. Återanvändning kan med fördel komma i fråga i dessa kvarter.

Vegetation

- Beställd trädvårdsplan ska följas.
- Trädkransen är viktig för avgränsning, rumslighet och skugga, och bör kompletteras.
- Äldre planteringsritningar och växtförslag bör vara vägledande om man önskar söka tillstånd för nyplanteringar.
- Äldre perenna växter vid gravplatser bör bevaras i möjligaste mån.

MYCKET VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR TÖCKSMARK

* = återlämnad gravplats

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1800-tal
Placerad längs norra muren, gamla kyrkogården.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: -

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1800-tal
Placerad längs norra muren, gamla kyrkogården.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: -

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1858
Placerad längs norra muren, gamla kyrkogården.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: PAS Stenbyn 1858.

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1800-tal
Placerad längs norra muren, gamla kyrkogården.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: -

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1800-tal
Placerad längs norra muren, gamla kyrkogården.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: -

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1810
Placerad längs norra muren, gamla kyrkogården.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: KAD 1810.

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1800-tal
Placerad längs norra muren, gamla kyrkogården.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: -

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1800-tal
Placerad längs norra muren, gamla kyrkogården.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: -

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1700-1800-tal
Placerad i gravkapellet.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: -

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1863
Placerad i gravkapellet.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: IAS/OH(A?)1863 (de sista initialerna är svårlästa).

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1700-1800-tal
Placerad i gravkapellet.

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, hög ålder, lokalhistoria.

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: 17..(svårläst).

Gravnummer: saknas* Tillkomstår: 1785
Placerad längs kyrkans södra vägg.

Urvalskriterium: Hög ålder, material- lokalt huggen täljsten.

Karaktäristik: Hög, smal täljstensvård. Stenen är sprucken och hålls samman av järnband. Inskription: M.R. 1785.

Gravnummer: 7 Ga 01 3 Tillkomstår: 1912

Urvalskriterium: Inskription- ortnamn, ovanlig bibelhänvisning, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Hög tredelad gravvård med korssymbol och växtdekor. Inskription: Här vilar O. A. Odenius från Gottarsbyn *9/12 1866 +6/1 1912. Thimoteus 2 bref 4-7. Hustrun Amanda *23/11 1866 +16/1 1938.

Gravnummer: 7 Ga 01 24

Tillkomstår: 1912

Urvalskriterium: Inskription- ortnamn, ovanlig bibelhänvisning, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Hög tredelad gravvård med korsymbol och växtdekor. Inskription: Här vila Nils Andersson från Ertkärn *d.18/11 1840 + d. 8/11 1911. Sv. Ps. 489. Vila i frid till uppståndelsens morgon.

Gravnummer: 7 Ga 01 68

Tillkomstår: 1884

Gravplatsen har tre gravvårdar.

Urvalskriterium: Inskription- ortnamn, sentens, bevarad ramgrav, material- järnstaket, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Stor grusgrav omgärdad av stenram och järnstaket. Gravplatsen delas av en senare upptagen grusgång.

1. Karaktäristik: Hög, smal huvudsten vars framsida upptas av en hög namnplatta som liknar ett altare. Överst finns en skål med en blomma samt bladgirlander/ev. vissnade kvistar eller palmlblad i relief.

Inskription: Anders Bryngelsson Stenbyn 1832-1884 hustrun Stina 1838-1900 barnen Birger 1882-1894 Elisabeth 1864-1900 Augusta 1876-1933 Ingeborg 1869-1936 familjegrav. En kort tid varade striden vi gått in i vilans land.

2. Karaktäristik: Pulpetsten. Inskription: Birger.

3. Karaktäristik: Pulpetsten. Inskription: Svårläst.

Gravnummer: 7 Ga 01 92-93

Tillkomstår: 1947

Urvalskriterium: Inskription- "systrarna", ortnamn, bibelhänvisning. Enligt gravboken vilar här systrarna Ingeborg (+1947) och Natalia (+1955) Andersson från Åserud, Elofsbyn.

Karaktäristik: Låg bred gravvård med korsymboler på sidorna. Inskription: Systrarna Andersson Åserud Elofsbyn Upp. 14.13.

Gravnummer: 7 Ga 01 121-122 Tillkomstår: 1907

Urvalskriterium: Inskription- titel, ortnamn, person- och lokalhistoria, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Hög tredelad gravvård med schablon-dekor. Inskription: Klock. f.d. folksk. Carl Julin Töresbyn *1852 +1907 hustrun Kajsa Julin *1840 +1912.

Gravnummer: 7 Ga 01 136 Tillkomstår: 1893 (1882)
Osäkert gravnummer.

Urvalskriterium: Material- lokalt huggen täljsten, inskription- ortnamn, bibelord, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Medelhög smal gravvård av täljsten med rundad topp och sidoprofiler. Vården har en form vilken går att härleda till en äldre typ av gravvårdar tillverkade av trä, s.k. dödsbrädor. Inskription framsida: Anna Stina Hansdotter från V. Bön född 1861 död 1882. Du lyktar dagen för mig, förrän aftonen kommer. Esaias 38:12. Inskription baksida: Ps 100 v.4 Grafvården restes 1893.

Gravnummer: 7 Ga 01 138-139 Tillkomstår: 1887, 1882
Två sammanfogade gravplatser.

Urvalskriterium: Bevarade ramgravar, person- och lokalhistoria, tidstypiska, miljöskapande. Gravplatserna tillhör två familjer, Elof Lagrelius och svärsonen Johan Nicklas Biesert. Elof Lagrelius var ägare till Töcksfors järnbruk. 1871 omvandlades järnbruket till ett träsliperi, vilket kompletterades med träsliperi och massafabrik vid Hånsforsen. Verksamheten i Hån bedrevs under namnet Hånsfors Bruk AB. Under 1880-talet såldes verksamheten till svärsonen Johan Nicklas Biesert. Biesert hade också intressen i Lennartsfors bruk och Sundhagsfors bruk i Skillingmark.²⁵⁹ I Lagrelius grav vilar också Maria Elisabet Lagrelius vars namn inte är angivet.

1. Karaktäristik: Familjegrav omgärdad av stenram, numera igensådd med gräs. Gravplatsen har varit planterad med vildvin. Gravvården över familjen Biesert är en hög s.k. bautasten. Inskription: J.N. Biesert 1831-1913 Emma Biesert 1839-1887.

2. Karaktäristik: Familjegrav, numera igensådd med gräs, omgärdad av stenram som ansluter till intilliggande gravplats. Gravvården utgörs av en liggande häll och är troligen tillverkad under 1900-talet. Inskription: Elof Lagrelius 1804-1882 Beata Lagrelius 1811-1892 Johan Lagrelius 1843-1884.

²⁵⁹ www.hansforsbruk.se/historia/

Gravnummer: 7 Ga 01 142 Tillkomstår: (1886) 1951

Urvalskriterium: Inskription- titel, ortnamn, berättande, person- och lokalhistoria.

Karaktäristik: Hög gravvård med grovt huggna sidor.
Inskription: Lars Magnus Dalén *1802 +1886. Komminister i Töcksmark 1845-1886. Stenen rest av församlingen 1951.

Gravnummer: 7 Ga 01 145 Tillkomstår: 1868, 1870.
Gravplatsen har två gravvårdar.

Urvalskriterium: Material- lokalt huggen täljsten, hög ålder, inskription- "fru".

1. Karaktäristik: Flerdelad täljstensvård krönt av en urna för plantering (upp och nedvänd vid fototillfället).
Inskription framsida: Fru J. M. Lindbom * i mars 1823 + i februari 1894. Inskription baksida: C. E. Lindbom *3 januari 1825 +5 juli 1868.

2. Karaktäristik: Flerdelad täljstensvård krönt av ett kors.
Inskription: Maria Persdotter f. d. ½ 1795 d.d. 14/10 1870.

Gravnummer: 7 Ga 01 150 Tillkomstår: 1893, 1908.
Gravplatsen har två gravvårdar.

Urvalskriterium: Material- larvikit, inskription- berättande, titel, ortnamn, tidstypisk, miljöskapande. Gravvård nr 2 är rest över "U. Anders Andersson", vilket troligen betyder "unge", alltså Anders Andersson den yngre för att åtskilja honom från Anders Andersson den äldre.

1. Karaktäristik: Medelhög gravvård med korssymbol omgiven av vinblad/murgröna. Inskription: Handlanden Anders Anderson Bryngelsbyn född 23 november 1816 död 15 november 1893.

2. Karaktäristik: Medelhög gravvård med korssymbol och schablondekor. Inskription: Här under hvilar stoffet af hemmanägaren u. Anders Andersson från Bryngelsbyn *d. 5/8 1839 +d. 2/5 1908.

Gravnummer: 7 Ga 02 3 Tillkomstår: 1908, 1911.
Gravplatsen har två värderade gravvårdar.

Urvalskriterium: Material- lokalt huggen täljsten, inskription- berättande, titlar, ortnamn, psalmvers. Med titeln *Dannemannen* brukade man tilltala bondeståndets representanter. Det kan också syfta på en pålitlig och redbar man av allmogen.

1. Karaktäristik: Medelhög grovt huggen täljsten.

Inskription: Här under hvilar stoffet efter Elof Andersson i Elofsbyn född d. 3 juni. 1878 samt afled d. 3 okt. 1908. Ps. 492 v. 2.

2. Karaktäristik: Hög gravvård med grovt huggna sidor.

Inskription: Anders Svensson i Elofsbyn. *1830 +1911/ kommunalman/ i 47 år kyrkovärd/ hustrun Ingeborg Andersdotter *1833 +1915. Å denna kyrkogård äro begravda även förfäderna klockaren Sven Andersson f. 1702 d. 1754 klockaren Anders Svensson f. 1739 d. 1785 dannemannen Sven Andersson f. 1767 d. 1835.

Gravnummer: 7 Ga 02 10 Tillkomstår: (1897) 1929.

Urvalskriterium: Unik- urnkammare utformad likt en tumbagrav, person- och lokalhistoria.

Karaktäristik: Kistliknande gravmonument, uppförd år 1929 som en s.k. tumbagrav, med funktion av urnkammare.²⁶⁰ Inskription mot norr: Lennart Biesèrt 1888-1959 Anna Biesèrt f. Westgren 1891-1983 Fred Biesèrt 1894-1979 Elof Biesèrt 1862-1928 Jenny Biesèrt f. Svanström 1864-1897 Ellen Biesèrt 1864-1947 Olof Biesèrt 1890-1969 Elisabeth Biesèrt f. Jansson 1894-1970 Marvel Biesèrt f. Wester 1903-1989. Inskription mot söder: Johan Biesèrt 1917-1970 Jenny Biesèrt-Farnstrom 1923-2008 Alice Biesèrt 1921-2016.

Gravnummer: 7 Ga 02 17 Tillkomstår: 1960-talet

Urvalskriterium: Material- smidesjärn, hantverk, person- och lokalhistoria. Korset är rest över Ola Olsson (1835-1930) och Clara Larsdotter (1844-1908) från Töresbyn. Ola Olsson var bl.a. kommunalnämndens ordförande och grundare till missionshuset i Hån. Nuvarande kors är ritat av arkitekt Ann Robertsson och tillverkat av smeden Sigge Danielsson, Töcksfors.²⁶¹

Karaktäristik: Smideskors. Inskription: OOs CLd.

²⁶⁰ Östlind 1930.

²⁶¹ Inga-Bodil Melinder. Ola Olsson var Inga-Bodils och Ann Robertssons farmors far.

Gravnummer: 7 Ga 02 19

Tillkomstår: 1898

Urvalskriterium: Inskription- berättande, ortnamn, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Hög tredelad gravvård med dekor av en blomsterurna. Inskription: Här vila TH. Larsson V. Bön *8/11 1836 +3/11 1899 och hans hustru Agneta *25/5 1848 +21/3 1922 samt deras son Thorvald *1/9 1871 +27/3 1898.

Gravnummer: 7 Ga 02 26

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Inskription- titel, ortnamn, sentens.

Karaktäristik: Hög gravvård med korssymbol. Inskription: Kyrkovärden Jon Andersson i Stenbyn *28/12 1834 +28/7 1911 hustrun Ingeborg Elisabet Olsdotter *30/6 1838 +12/1 1901. Vördnad och tacksamhet följa goda föräldrars minne.

Gravn: 7 Ga 02 27 Tillkomstår: (1848)1892, 1870, 1907. Gravplatsen har fyra gravvårdar.

Urvalskriterium: Bevarad ramgrav, hög ålder, material- järn, täljsten, sandsten, person- och lokalhistoria.

Karaktäristik: Familjegrav omgärdad av stenram och smidesjärnstaket. Gravplatsen är numera igensådd med gräs.

1. Karaktäristik: Medelhög täljstensvård med rundad topp och sidoprofiler. Överst finns en stjärnsymbol. Inskription: Här hvilar bruksförvaltaren J. H. Biesert född den 22/4 1795 död den 13/1 1848/ Fru Stina Biesert född Lidén *18/4 1809 +16/4 1892.

2. Karaktäristik: Medelhög flerdelad sandstensvård, med infälld namnplatta av marmor samt en infälld biskviporslinsmedaljong, tillverkad efter förlaga av Bertel Thorvaldsen, med motivet Dagen. Vården kröns av ett marmorkors. Vårdens yta täcks av fint skulpterad murgröna/vinblad. Inskription: Fru Laura Augusta Lagrelius född Biesert den 24 novbr 1841 död 5 april 1870.

3. Karaktäristik: Inom den stora familjegraven finns en mindre gravplats omgärdad av stenram. I en av ramarna finns en mindre sten vars inskription är svårläst. Inskription: -

4. Karaktäristik: Medelhög grovt huggen gravvård med oval namnplatta. Inskription: Handlanden A. F. Hammar *26/6 1834 +3/4 1907 fru Ingeborg Hammar *29/2 1844 +8/1 1915.

Gravnummer: 7 Ga 02 32

Tillkomstår: 1994

Urvalskriterium: Person- och lokalhistoria. Frank Mangs (1897-1994) var född i Närpes, Finland och var evangelist, predikant och författare. 1954 kom han till det som nu är Mangsgården söder om Töcksfors, vilket numera är en minnesgård över Mangs livsgärning. I orten Böle, Finland, finns Frank Mangs center. Han beskrivs som en stor predikant under 1900-talet, verksam 1916-1992.²⁶² Frank Mangs predikade första gången i Töcksmarks kyrka år 1931.²⁶³

Karaktäristik: Låg natursten med korssymbol. Inskription: Frank Mangs *19-8 1897 +31-7 1994.

Gravnummer: 7 Ga 03 60

Tillkomstår: 1901

Urvalskriterium: Inskription- "änkan", ortnamn, psalmvers.

Karaktäristik: Hög gravvård med motiv av en stor ängel. Inskription: Här vilar änkan Gustava Amanda Andersson från Elofsbyn *d. 10 juni 1857 +d. 14 feb. 1901. Sv. Ps. No 315.

²⁶² www.wikipedia.se, www.frankmangcenter.fi.

²⁶³ Töcksmarks referensgrupp.

Gravnummer: 7 Ga 04 26 Tillkomstår: (1853) 1900-tal

Urvalskriterium: Inskription-titel, ortnamn, miljöskapande. Gravplatsen är av hög ålder, men gravvården är troligen tillkommen omkring sekelskiftet 1900.

Karaktäristik: Hög tredelad gravvård med korsymbol samt två korslagda palmlblad. Inskription: Hemmansägaren Anders Hansson fr. Westra Bön *1776 +1859 hustrun Anna Nilsson *1779 +1853.

Gravnummer: 7 Ga 04 25 Tillkomstår: 1903

Urvalskriterium: Bevarad ramgrav, material- järn, inskription- ortnamn, bibelord, tidstypisk, miljöskapande. Den första som gravsattes i den stora familjegraven var Anna Andersson år 1903. Aron Andersson gravsattes år 1906.

Karaktäristik: Familjegrav omgärdad av stenram och smidesjärnstaket. Gravplatsen är numera igensådd med gräs. Flerdelad kraftig vård vars övre del är försedd med akroterier. Inskription: Aron Andersson Stöa familjegrav. Tid och rum väl Herren känner då han kallar sina vänner.

Gravnummer: 7 Ga 05 41 Tillkomstår: 1931

Urvalskriterium: Inskription- ortnamn (förkortad stavning), person- och lokalhistoria, tidstypisk, miljöskapande. Långvassdalen var sista stället i en flyktingled från Norge under andra världskriget.

Karaktäristik: Medelhög gravvård med symbol av palmlblad. Inskription: A. Andersson 1864-1949 Ingeborg Andersson 1864-1931 Långvassdalen.

Gravnummer: 7 Ga 05 42 Tillkomstår: 1932-1953

Urvalskriterium: Inskription- "systrarna", ortnamn, upplevelsevärde, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Låg tredelad gravvård på sockel. Mittenstenen har en korsymbol och två stiliserade oljelampor. Inskription: Systrarna Maria Andersson *1860 +1932 Stina Andersson *1865 +1953 Stenbyn.

Gravnummer: 7 Ga 05 62-63 Tillkomstår: 1894, 1917.
Gravplatsen har tre värderade gravvårdar.

Urvalskriterium: Material- marmor, lokalt huggen täljsten, inskription- ortnamn, "Svenskamerikanen", samhällshistoria, tidstypisk, miljöskapande. Stor familjegrav med flera intressanta gravvårdar. Den lilla täljstensvården är rest över K Persdotter (1818-1894).

1. Karaktäristik: Hög gravvård av marmor med infälld namnplatta av diabas. Vården har en korssymbol samt en lagergirland i relief. Enligt uppgift är vården tillverkad i Norge.²⁶⁴ Inskription: Hemmansägaren Patrik Olsson Töresbyn *1862 +1935 hustrun Emelia *1860 +1935 dotter Julia *1893 +1917 sonen Olof *1890 +1976.

2. Karaktäristik: Låg rektangulär täljstensvård. Inskription: 1894 K. P. D. Sanström.

3. Karaktäristik: Medelhög gravvård med korssymbol. Inskription: H.v. Svenskamerikanen Andrew Anderson Örnköldsvik *1888 +1924.

Gravnummer: 7 Ga 06 13-14 Tillkomstår: 1900-tal
Osäkert gravnummer.

Urvalskriterium: Inskription- sentens, barngrav, upplevelsevärde.

Karaktäristik: Stenhäll. Inskription: Vår lille Helge Lindsaye. Sakta kom ängeln och log viskande Helge nu är det nog.

²⁶⁴ Runar Patriksson.

Gravnummer: 7 Ga 06 27 Tillkomstår: (1929) 1971.

Urvalskriterium: Inskription- titel, person- och lokalhistoria, tidstypisk.

Karaktäristik: Låg flerdelad gravvård, krönt av en bronsdekor i form av omegatecknet med en stiliserad låga. Inskription: Bruksförvaltare Elof Simonsson 1884-1929 Agnes Simonsson 1881-1971.

Gravnummer: 7 Ga 06 30b Tillkomstår: 1900-tal

Urvalskriterium: Unik- originellt utformad gravvård.

Karaktäristik: Låg gravvård av sten, utformad för att likna ett pappersark som är ihoprullat i den nedre delen. Arket vilar mot en sockel. Inskription: A. Mikaelssons familjegrav.

Gravnummer: 7 Ga 07 16 Tillkomstår: 1925

Urvalskriterium: Inskription- ortnamn, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Hög gravvård vars övre del har formen av ett ringkors. Inskription: A. Andersson *1860 +1925 Stina Andersson *1861 +1938 Rösa.

Gravnummer: 7 Ga 08 16 Tillkomstår: 1916

Urvalskriterium: Inskription- bibelhänvisning.

Karaktäristik: Hög obeliskformad gravvård. Inskription: Stenborgs familjegrav/ A. B. Stenborg *27/5 1846 +31/12 1916 hustrun Gustava *4/12 1849 +14/3 1923 Joh. Ev. 11.25-26.

Gravnummer: 7 Ga 09 2

Tillkomstår: 1953

Urvalskriterium: Inskription- titel, ortnamn, person- och lokalhistoria.

Karaktäristik: Medelhög sten med korssymbol.

Inskription: Skogsförvaltare Berndt Lindelöf Lennartsfors 1885-1968 Hustru Hanna 1887-1953.

Gravnummer: 7 Ga 09 3

Tillkomstår: 1957

Urvalskriterium: Inskription- titel, ortnamn, psalmvers, person- och lokalhistoria.

Karaktäristik: Medelhög grovt huggen sten med korssymbol. Inskription: Bruksförvaltare Carl Höglind *5/5 1872 +22/1 1963 Maja Höglind född Gabrielson *22/5 1879 +9/10 1957 Lennartsfors. Ps. 451. Fondgrav.

Gravnummer: 7 Ga 09 14

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Inskription- titel, ortnamn, lokalhistoria.

Karaktäristik: Låg, flerdelad gravvård med bred sockel.

Inskription: F.d. Tullstationsföreståndaren And.

Andersson i Hån. Den första gravsatta i familjegraven var Anders Hilding Andersson (1898-1920). En äldre Anders Andersson född 1862 gravsattes 1929.

Gravnummer: 7 Ga 09 28

Tillkomstår: 1924

Urvalskriterium: Inskription- ortnamn, ovanlig dekor, tidstypisk, miljöskapande. I familjegraven vilar Ellida Sandén (1881-1924), Albert Sandén (1864-1952) och Karl Richard Sandén (1917-2000).

Karaktäristik: Hög tredelad gravvård. Överst finns dekor av en blombukett i en vas och på sockeln finns ett tempelmotiv med korssymbol. Inskription: Albert Sandéns Sanda familjegrav.

Gravnummer: 7 Ga 09 47

Tillkomstår: 1920

Urvalskriterium: Inskription- ortnamn, ovanlig dekor, tidstypisk, miljöskapande.

Karaktäristik: Hög gravvård med korssymbol. Namnplattan är omgiven av linjedekor och stiliserad växtlighet. Inskription: Olof Agnar Olsson Elofsbyn *1908 +1920 Sv. Ps. 493:v.2.

Gravnummer: 7 Ga 11 16

Tillkomstår: 1945

Urvalskriterium: Inskription- titel. Påkostad gravvård försedd med yrkestitel, rest över en enskild kvinna.

Karaktäristik: Hög gravvård vars övre del har formen av ett ringkors. Inskription: Lektor Elida Sanomon 1869-1945.

Gravnummer: 7 Ga 12 36

Tillkomstår: 1942

Urvalskriterium: Inskription- ortnamn, lokalt tillverkad gravvård, upplevelsevärde. Gravvården är troligen tillverkad av Trumme-Nisse, Töcksmark.²⁶⁵

Karaktäristik: Hög gravvård vars framsida upptas av en ek i relief. Inskription: Anders Olsson Dalen *1/6 1891 +5/12 1942.

²⁶⁵ Sven Emsell.

VÄRDEFULLA GRAVVÅRDAR TÖCKSMARK

* = återlämnad grav

7 Ga 01 16	7 Ga 06 1
7 Ga 01 23	7 Ga 06 6
7 Ga 01 38	7 Ga 06 10
7 Ga 01 43	7 Ga 06 16
7 Ga 01 53	7 Ga 06 21
7 Ga 01 66	7 Ga 06 25
7 Ga 01 74	
7 Ga 01 96	7 Ga 07 2
7 Ga 01 118	7 Ga 07 3
7 Ga 01 119	7 Ga 07 4-5
7 Ga 01 134	7 Ga 07 7
7 Ga 01 135	7 Ga 07 18
7 Ga 01 141	7 Ga 07 24
7 Ga 01 143	7 Ga 07 55
7 Ga 01 148	
	7 Ga 08 1
7 Ga 02 2	7 Ga 08 8
7 Ga 02 4	7 Ga 08 11
7 Ga 02 5	7 Ga 08 17-18
7 Ga 02 6-7	7 Ga 08 19
7 Ga 02 8	7 Ga 08 22
7 Ga 02 14	
7 Ga 02 21	7 Ga 09 1
7 Ga 02 22	7 Ga 09 19
7 Ga 02 23	
7 Ga 02 25	7 Ga 10 1
7 Ga 02 29	7 Ga 10 2
	7 Ga 10 3
	7 Ga 10 9
7 Ga 03 1	
7 Ga 03 33-34	
7 Ga 03 36	7 Ga 11 15
7 Ga 03 43	7 Ga 11 36
7 Ga 04 1	
7 Ga 04 13	7 Ga 12 13
7 Ga 04 14	7 Ga 12 17
7 Ga 04 16	7 Ga 12 46
7 Ga 04 19	7 Ga 12 47
7 Ga 04 20	7 Ga 12 53
	7 Ga 12 54
	7 Ga 12 58
7 Ga 05 9	
7 Ga 05 11	
7 Ga 05 25	7 Ga 13 11
7 Ga 05 34	
7 Ga 05 58	
7 Ga 05 59-60	